

ЕЗИКОВЕДСКИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

в чест на акад.
СТ. МЛАДЕНОВ

STUDIA LINGUISTICA
in honorem acad.
S. MLADENOV

ИЗДАНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

1957

Иван Петканов

ДУМИТЕ БЪЛГАРИН И СЛАВЯНИН В ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК

Думите *българин* и *славянин* са най-стари езикови елементи от български и славянски произход проникнали в италиански език. Те са оставили разнообразни и трайни следи както в италиански език изобщо, така и в неговата ономастика.

Известно е, че в походите, предприемани от Албоин в Северна Италия, са вземали участие и българи, чието име е оставило следи в ономастиката предимно на Ломбардия още от VI в. насам. През VII в. по покана на лонгобардския княз Гримоалд са се били настанили български колонисти отначало на североизток, в областта между Равена, Болоня и Форли, а малко по-сетне и на юг, в областта на гр. Беневент, между Неапол и Кампобасо, предимно в днешните селища Изерния, Бояно и Сепино. От тези българи ще да е имало поселения още тогава или по-късно и на отсрещния остров Иския. Следи от тези българи срещаме в документи от VIII в. насам. Павел Дякон твърди, че по негово време, края на VIII в., тези българи говорили вече на латински, т. е. на романско наречие, но че все още употребявали, макар и твърде малко, и собствения си език. Може да се поддържа, че етническото съзнание у тези българи е изчезнало през X в., тъй като през IX в. все още се споменават имена на българи, придружени с етническото им определение (напр.: *il bulgaro Gransolfo* = българинът Гранзолфо), докато през XI в. вече наименованието *българин* се среща изключително като собствено име (напр.: *Bulgaro f. Carlo* = Булгаро син на Карло).

Следи от всички тези поселения на българи от онова време са останали в антропонимията (*Bulgaro, Bulgari, Bulgarini, Bulgarelli* и т. н.) и в топонимията на съответните области (*Bulgaria, Bulgaro Grasso, Bulgarinò, Bulgari, Bulgaro, Castropignano dei Bulgari* и т. н.).

Едва ли е необходимо да се спомене като неотговарящо на историческата истина мнението на Макушев¹ за поселения на българи, през XIII и XIV в., в областта на Неапол, както и на други българи, заселили се през XII в. в областта

¹ Макушев, Сборник VIII, стр. 70—71.

на Болоня¹. Историческите документи не дават сведения за такива славяно-български поселения.

Следи на силно българско влияние се откриват с богомилството, най-вече през XI—XII в., когато *Bulgago* става вече синоним на еретик и на други близки понятия. Следи от това наименование също тъй са останали в италианската ономастика и в италианския език.

Други значения на *българин* са проникнали по-късно в итал. език, като това на *bulgago* 'гъон, кожа'; *bulghero* 'вид крик, уред за вдигане на тежести', (*giscamo*) *bulgago* 'вид бродерия върху фин плат, съставена от различни цветове'; *cura bulgara* 'лечение с беладона' започнато у нас против сънна болест; *bacillo bulgago* 'причинител на ферментацията и образуването на киселото мляко'.

Славяните още от появяването си по бреговете на Адриатическо море са били наричани от романското население в Италия *schiavi* (ед. ч. *schiaivo*) или *schiaivoni* (ед. ч. *schiaivone*) от нар. лат. форма за мн. ч. *sclavi* (ед. ч. *sclavus*) в м. лат. *slavi* мн. ч. (ед. ч. *slavus* = славянин), а населените земи със славяни са наричали *Schiavonia* и *Slavonia*.

Със същото това значение съществуват и прилагателни облици от тази дума — *schiaivonico* и *schiaivonesco* (славянски). По-късно в документи, писани на латински език, се среща като прякор на лица от славянски произход не само облик *Sclavus* и *Sclavi*, но и *Sclavoni*, *Sclavellus*, *Sclavelli*. Тези производни форми срещаме днес в италианската ономастика, в италиански фамилни имена: *Schiaivoni*, *Schiaivone*, *Schiaivonetti*, *Sclavo*, *Schiaivetti*, *Sclavelli*.

В италиански език съществуват още и следните доста многобройни значения за *schiaivo* или за производни от тази дума форми и понятия:

schiaivo — прилагателна форма, отнасяща се за *вятър* (*vento*).

schiaivo — студен вятър, идещ от славянските земи. Данте споменава в този смисъл за „*venti schiaivi*“³.

schiaivo — (*sclavus* в документи на латински език) съществително със значение на *роб*, употребява се в пряк и в преносен смисъл. Със значение на пленник⁴ и от там и на роб *sclavus* се явява в Западна Европа изглежда най-рано в IX в. в документи на латински език, произхождащи от Югоизточна Германия⁵. Така у Макиавели⁶: *Perchè sendoli tutti schiaivi e obbligati...* (защото бидейки те нему всички роби и задължени...). Производна дума от тази форма и от това понятие е *schiaivitu* 'робство' (= *schiaivaggio* старинно заето от френски). Производни новообразувани думи и понятия, възникнали под английско и френско езиково влияние, са *schiaivista*, привърженик на робството, търговец на роби и изразът *schiaive bi-*

¹ Макушев, Истор. Паметници южных славян, Варшава, 1874, стр. 214—215. Недостатъчната осведоменост и прибързаните изводи на Макушев по този въпрос могат да бъдат изтъкнати и със следния пример. Прочутият учен юрист *Bulgago de Bulgariis* от университета в Болоня се е поминал, както се знае, в 1167 г. в „дълбока старост“, следователно трябва да приемем, че той е бил роден не вече в XII в., а в XI в. или че се е появил през XII в. от България в Италия и става светило на итал. юридическа мисъл и на болонския университет, без да е отбелязано никъде неговия български произход, въпреки че се притежават данни от неговия живот и от неговата дейност.

² Вж. други подробности по тези въпроси у *Ivan Petkanov, Bulgarus e sukniija nelle parole italiane e neolatine* в сп. *Ricerche slavistiche*, III (1954).

³ Чист., XXX, 87.

⁴ Вж. *Du Cange, sclavus = captivus, servus*.

⁵ Вж. *P. Aebischer, Arch. Rom.*, XX, 485—486.

⁶ *N. Machiavelli, Il Principe*, IV.

anche (бели робини) евфемизъм за изразяване на една от формите на проституцията. Под въздействие на значението 'роб' *schiaivo* се употребява днес съвсем рядко (арханзъм) с първичното си значение на 'славянин', като вместо нея в този последен случай служи облик *slavo*.

ciaio (обл. *sciaio* и *sciavo*), много разпространена днес дума за поздрав (срв. нашето *здрасти*) в обикновена италианска реч, произлиза от *sclavus*, *schiaivo*, *schiaio, (*s*)*ciaio* (срв. семантично с *servus* — твърде разпространена латинска дума за поздрав в Немско). Главно в Северна Италия се употребява в същия смисъл и *schiaivo*.

schiaiva и по-рядко *sclava* — вид грозде, което вирее предимно в Северна Италия. Производни имена с наставка *-ina*:

schiaivina — затвор за роби и за пленници и изобщо затвор.

schiaivina — вид покривка за легло от груба вълнена тъкан.

schiaivina — връхна дълга дреха, наметало или пелерина от груба вълнена тъкан, стигаща до колене, с широки ръкави и качулка, употребявана в Италия и другаде в западните страни най-вече през XII в. През XV в. с това име се означава и моряшка връхна дреха. Това облекло е било първоначално отличително за поклонници и други идещи от изтока, т. е. от славянските страни. Думата е по-скоро романска, вероятно италианска (а не гръцка както мисли Майер—Любке, REW), но със славянска основа.

schiaivina — метил, болест по овцете.

Производни имена с наставка *-one*:

schiaivone (= лат. *Sium latifolium* и *Apium podiflorum*) — вид градинско водно цвете със здраво и право стъбло за украса на езера в градини.

schiaivone (истор.)—войник наемник от славянски произход в някогашната Венецианска република.

Производно име с наставка *-otti*:

schiaivotti — вид малки коне, произхождащи от Далмация, поради това са наречени още *dalmati*.

Следи от *sclavus* се срещат и в някои итал. диалекти. В сицилиански *scavi* значи 'мургав човек', а *ġavi* — 'слуга, дете'; в пармски със *žgavon* и във веронски *ġaon* се означава 'вид просо'. В неаполитански и в абруцезки *panġ schiaivuniscā* се нарича един вид хляб, направен от брашно и варена мъст. В лукезки *schiaivina* значи 'хитруване, хитрост' (обаче, *fare una schiaivina* = 'отправам строг укор'). Във фриулански *sclav* или *sclaf* има значение освен на 'славянин' — и най-вече словенец — и на 'роб', още и на 'хлебарка', 'молец', 'кърлеж' и подобни.

Поради причини от стопански характер (търговия, земеделие и др.) и поради политически превратности (най-вече турското нашествие и потисничество) в различни времена са се образували славянски представителства и колонии предимно в крайадриатическите италиански градове, както и заселване на славянски маси в редица села в Италия¹. Тези славянски поселения (предимно хървати и по-малко сърби и черногорци) са вече всички изчезнали² с изключение още на три от тях в областта на Кампобасо (Молизе) в Южна Италия — Acquaviva — Collecroce, San Felice Slavo и Montemitro. Следи обаче от тях са останали не само в антропо-

¹ Вж. М. Rešetar, Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens, Schriften der Balkankommission, Wien, 1911.

² Другояче стои, естествено, въпросът със славянското население в Северноизточна Италия.

нимията, както вече посочихме, но и в топонимията по разни места в Италия. Във връзка с изследваното тук наименование *slavus*, освен споменатото току-що селище *San Felice Slavo*, могат да се приведат още и следните местни названия: *Castellucium de Slavus* се е наричало през XIV в. днешното село *Castelluccio de' Sauri* в *Capitanata* (*Foggia*). Сегашното *Castelnuovo della Danna* в област Молизе се е наричало *Castrum Sclavorum*. Пак през XIV в. се споменава в областта на Отранто за *Sanctus Vitus de Sclavonibus*, на италиански до 1863 г. *Sanvito* или *Santovito degli Schiavi* или *Sclavi*. Към средата на миналия век един квартал в Бриндизи се е наричал *S. Pietro degli Schiavoni*. През XVI и XVII в. в Молизе се среща наименованието *Castello degli Schiavi* или просто *Schiavi* заедно с близкото до него село *Villa degli Schiavi*, а през XVI в. — *San Giacomo degli Schiavoni*, село основано от славяни. *Schiavi d'Abruzzo* се нарича и днес едно село в едноименната област при гр. Кieti. В областта на Беневент съществува наименование на местност *Ginestra degli Schiavoni*, а днешното наименование *Villanova del Battista* на местност в обл. Авелино е изместило по-старинното *Polcarino degli Schiavoni*. Трябва да споменем тука още *San Girolamo degli Schiavoni* — черква в Рим, обслужваща предимно хървати и *Riva degli Schiavoni* едно от главните крайбрежия на Венеция, на което славяните, идващи по море главно от Далмация, са разтоварвали и разпродавали стоките си.

Нека да споменем още, че през XVI в. във Венеция е била разпространена тъй наречената *letteratura schiavonesca*, писана на италиански (венециански) диалект, примесен с множество думи и облици, заети от славянска реч.

В по-ново време, в резултат на редица дълбоки промени, свързани с развитието на европейските народи и на славянството, възникнаха нови словообразования във връзка със *slavus*, разпространени както в италиански, така и в останалите езици. Става дума за облици като *slavofilo* (славянофил) и *slavofilismo* (славянофилство), *panslavista* (панславист) и *panslavismo* или *slavismo* (панславизъм), *slavista* (поддържник на славяните и на славянството, а също и лице занимаващо се със славистични изучвания), както и някои неологизми, които рядко се срещат в италианските речници, като *slavizzare* (пославянчвам) и *slavizzazione* (пославянчване).